

KÓNSTANTINOS AKROPOLITÉS LEVELE A TIMARIÓNRÓL

MÉSZÁROS Tamás*

ELTE Eötvös József Collegium, Byzantium Központ, Magyarország

Beérkezett: 2023. december 28. • Elfogadva: 2024. január 8.

© 2024 A szerző

ABSZTRAKT

A XI–XII. századi, ismeretlen szerzőtől származó *Timarión* című szatíra főhőse egy utazás során tetszalott állapotba kerül, két démon erőszakkal az alvilágba kényszeríti, ahol egy bírósági tárgyaláson bizonyítja, hogy még nem halt meg, úgyhogy visszatérhet az élők közé. Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa és értelmezze Kónstantinos Akropolitész kétszáz évvel később keletkezett rövid levelét, melyben a szerző éles kritika tárgyává teszi a *Timariónt*, anélkül hogy kifogásait pontosan kifejténé.

KULCSSZAVAK

Timarión, Kónstantinos Akropolitész, bizánci szatíra, irodalomkritika

Timarión Konstantinápolyból Thessalonikébe utazik, hogy részt vegyen Szent Démétrios ünnepején, majd hazautazása előestéjén váratlanul súlyosan megbetegszik. Az egyik éjszaka, miközben legyengült állapotában aludni próbál, két alvilági démon tévedésből elragadja és a holtak birodalmába vezeti a lelkét. Miközben Timarión sajátos *katabasisa* során találkozik mitológiai alakokkal, uralkodókkal, filozófusokkal és szónokokkal, egy szabályos bírósági tárgyalás keretében korábbi mestere, a smyrnai Theodóros segítségével sikerül bizonyítania, hogy valójában még nem is halt meg, úgyhogy visszatérhet az élők közé. Dióhéjban ennyi a *Timarión* című szatirikus dialógus tartalma.

* Levelező szerző. E-mail: tamas.m.meszáros@gmail.com.

Bár a hosszabb elbeszélő részek miatt a szöveg döntően monológ formájú beszámoló, a műfaj szigorúan véve mégis dialógus, hiszen az alvilágot megírt főhős barátjával, a kíváncsiszkodó Kydióonnal beszélgetve, annak ismétlődő buzdítására meséli el hányattatásait. A fő téma, vagyis az alvilágjárás mellett a dialógus forma is minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy a mű a *Halottak beszélgetései* című párbeszéd-sorozatával a *dialogos nekrikos* műfaját megteremtő Lukianos (kb. 120–180) műveivel egy kéziratban hagyományozódott.¹ A Lukianoszal való kapcsolatot tovább erősítette a mű harmadik, legalább ennyire meghatározó jellemzője, a szatirikus stílus is, mely a samosatai szónok legjobb napjait idézte. Nem túlzás ugyanis azt állítanunk, hogy a *Timarión* a görög nyelvű prózairodalom gyöngyszeme, szónoki bravúrok sorozata, mégis olvasmányos, humoros, szórakoztató írásmű, mely felveszi a versenyt a hasonló tárgyú Lukianos-dialógusokkal (*Filozófusok árverése*, *Menippos avagy leszállás az alvilágba* stb.).²

A *Timarión* szerzője azonban – és ez már egyszeri felületes olvasás alapján is kijelenthető – biztosan nem Lukianos, hiszen az alvilágban felbukkanó, részben nevesített, részben az utalások alapján azonosítható szereplők jelentős része Bizánchoz köthető. A mű keletkezési idejének meghatározásához, vagy legalábbis a hozzávetőleges *terminus post quem* megállapításához éppen ezek a bizánci személyek és a hozzájuk kapcsolódó történeti események szolgálhatnak támpontként. Ezúttal nem tárgyunk a *Timarión* datálásával és szerzőségével kapcsolatos elméletek, érvek és ellenérvek részletes elemzése, munkahipotézisként fogadjuk el, hogy a mű valamikor a XI. század utolsó évtizede és a XII. század második évtizede között keletkezett.

Hogy ténylegesen ki volt a szerző, csak találgatni tudjuk. A kutatás története során több név is felmerült, mindenekelőtt maga a címszereplő, akit néhányan valós személynek tekintettek,³ bár erre tulajdonképpen semmiféle bizonyíték nincs. A jelöltek közül nem maradhatott ki a szatíra műfajának bizánci fejedelme, Theodóros Prodrómos (kb. 1100–1168) sem,⁴ akinek életművében egyébként is több Lukianos-utánczat maradt fenn. Mások a szöveg kiterjedt orvostudományi vonatkozásai miatt arra gyanakodtak, hogy a *Timarión* szerzője egy orvosi képzettséggel rendelkező költő lehetett, nevezetesen Nikolaos Kalliklés (XII. század első fele),⁵ esetleg a Pantokratór kórház orvosa, Michaél Italikos (kb. 1090–1157),⁶ de név nélkül felmerültek már mások is, mint például smyrnai Theodóros valamelyik tanítványa.⁷ A sort még tovább is folytathatnánk, de ennyiből is jól látszik, hogy a felsorolásnak nincs sok értelme, a kérdésben aligha fogunk bizonyosságot szerezni.

Annyi azonban biztos, hogy a *Timarión* szerzője nagy műveltséggel rendelkező, rétorikailag képzett, az antik irodalmat jól ismerő, kitűnő stílus- és humorérzékkel megáldott személy volt. Magunk azt sem zárnánk ki – bár a találgatás közepette ez a gondolat mindeddig nem kapott kellő hangsúlyt –, hogy a szerző szándékosan maradt névtelen, anonimitása nem

¹ A *Timarión* szövegét teljes terjedelemben a több mint hetven (!) Lukianos művet hagyományozó *Vaticanus Graecus* 87 jelzetű kézirat őrizte meg (453–470°), emellett egy rövidke töredéket tartott fenn a műből a Bécsben őrzött *Vindobonensis Theologicus Graecus* 222 (193°).

² NILSSON (2016) a szatírárt a lukianosi hagyományból tudatosan és közvetlenül építkező műnek tekinti.

³ DRÄSEKE (1912) 353; VASILIEV (1964) 497.

⁴ HUNGER (1978) 154.

⁵ Az ötletet először LIPSIC (1953) 357–365 vetette fel, később a *Timariónt* és Kalliklés költői műveit is kiadó ROMANO (1973) 309–315. Kallikléshez részletesen lásd SKOULATOS (1980) 251–252.

⁶ BALDWIN (1984b).

⁷ Így KALDELLIS (2014) 115–129, aki azt feltételezi, hogy a *Timarión* még Theodóros életében keletkezett.

a szövegahagyomány gonosz tréfája, hanem nagyon is tudatos magatartás eredménye, amit a *Timarión*-ban megfogalmazott mondanivaló kényes, esetleg veszélyes természete indokolhat. Más kérdés, hogy miben is áll tulajdonképpen ez a mondanivaló, amit olyan ügyesen sikerült a szerzőnek elrejtene, hogy még ma is csak tapogatózva keresgéljük. Akadtak, akik a vezető arisztokrata családok, a Dukasok és a Palaiologosok elleni invektívát láttak a nagy körültekintéssel szerkesztett *ekphrasisz*okban, melynek egyféle sajátos *pendant*-ja a politikai harcban alulmaradt IV. Rhómanos Diogenés (uralk. 1068–1071) alvilági sorsának leírása, mások általános társadalomkritikát véltek kiolvasni a sorok közül, vagy éppen a böjt elleni támadást fedezték fel a szövegben.⁸

Hogy milyen indulatokat válthatott ki, milyen érzelmeket kavarhatott fel a *Timarión*, vagy éppen milyen következményekkel fenyegethette szerzőjét a mű közzététele, az még a jelen tanulmány címében szereplő Kónstantinosz Akropolitész hozzávetőleg kétszáz évvel később született leveléből is világosan látszik, annak ellenére, hogy – mint látni fogjuk – a levélíró biztosan nem a műből kibontható, árnyaltan megfogalmazott politikai állásfoglalást nehezményezte.

A rövidke levelet, melyben Kónstantinosz Akropolitész (kb. 1250–1324) a *Timarión* című szatirikus dialógussal kapcsolatos észrevételeit ismeretlen barátjának összegezte, két kézirat őrizte meg.⁹ Bár a címzett kilétét nem ismerjük, a levél feladója nem akárki:¹⁰ Kónstantinosz, a történetíró Geórgiosz Akropolitész legidősebb fia, egyrészt fontos hivatalokat viselt VIII. Michaél Palaiologos (1261–1282), majd II. Andronikosz Palaiologos (1282–1328) császár szolgálatában (előbb a nagyjából a pénzügyminiszternek megfelelő *λογοθέτης τοῦ γενικοῦ* tisztségben, később afféle főminiszterként, *μέγας λογοθέτης* rangban működött), udvari tevékenységén túl pedig kifejezetten termékeny szerzőnek bizonyult, elsősorban a hagiográfia műfajában. A szentéletrajzok és *enkómion*ok írása mellett a vallási élettel kapcsolatos egyéb megnyilvánulásai is jól ismertek: tudjuk, hogy ellenezte az egyházi uniót, ő alapította a konstantinápolyi Anasztasis-kolostort, stb. Életműve (benne terjedelmes levelezésével) modern kritikai kiadásban nagyrészt nem elérhető,¹¹ ugyanakkor a „Timarión-levelet” az *editio princeps* után a dialógus szövegéhez kapcsolódó mellékletként többen is kiadták.¹²

A szókimondó, helyenként meglehetősen nyersen fogalmazó levél grammatikai nehézségei ellenére élvezhető, olvasmányos szöveg. Kiderül belőle, hogy Kónstantinosz Akropolitész egy barátjától kapta meg a *Timarión* kéziratát, hogy olvassa el és mondjon véleményt róla. Akropolitész eleget tett a kérésnek, válaszában pedig a szokásos udvariassági formulák mellőzésével és mindenféle bevezető nélkül azonnal a tárgyra is tér. Mint írja, érezhető, hogy a szerző – akit ő is a címszereplővel azonosít, és Timariónnak nevez – részesült ugyan némi szónoki képzésben, és ügyesen elsajátította a bizánci irodalomban követendő mintának tekintett attikai nyelvhasználatot, de érdemei ebben ki is merültek. Bár a *Timarión* műfaja dialógus, ami alapvetően alkalmas lenne a filozófiai tanítások könnyed formában történő kifejté-

⁸ A *Timarión* terjedelmes szakirodalmából vö. ALEXIOU (1982–1983); KRALLIS (2013). Valamint lásd a szöveg francia fordításának bevezetőjét: BONDOUX – GRÉLOIS (2022) 5–35.

⁹ *Ambrosianus Graecus 442*, ff. 301^v–302^v, *Ambrosianus Graecus 649*, 31^v–32^v.

¹⁰ NICOL (1965).

¹¹ Néhány levelének és egy beszédének szövegét közli DELAHAYE (1933).

¹² A levél első kiadása: TREU (1892). A görög szöveget később kiadta ROMANO (1974) 42–45. Vö. ROMANO (1981). Angol fordítást közöl (mglehetősen szabadon) BALDWIN (1984a) 24–26. A szöveg francia fordítását lásd: BONDOUX – GRÉLOIS (2022) 36–41.

sére, itt a szerző filozófiai képzettségének híján ez teljesen elmarad. Timarión ráadásul hiába választott a cselekmény kiindulópontjának ígéretes témát (Szent Démétrios vértanú ünnepe), a színvonalatlan folytatás miatt mindez mit sem ér. Sőt, egyáltalán nem világos, mi volt a szerző célja műve megírásával. A keresztény vallás kritikája? A pogány mitológia népszerűsítése? Akárhogy is, a végeredmény elkészerítő, a könyv megérdemelné, hogy tűzre vessék, ami be is következett volna, ha Akropolitész az utolsó pillanatban meg nem gondolja magát a barátja iránt érzett tisztelete miatt.

A rövidke levél irodalomtörténeti érdekessége mellett többek között annak is köszönheti jelentőségét, hogy kritikus szemlélete minden bizonnyal nemcsak a szerző saját álláspontját tükrözi, hanem általános lenyomata annak, hogyan vélekedhetett egy bizánci értelmiségi a XIII–XIV. század fordulóján az antik irodalmi formákat „interpretatio Christiana” (vagy inkább „interpretatio Byzantina”) nélkül áttemelő szerzőkről és művekről.

A szerzőre vonatkozó minősítések beszédesek. Akropolitész szerint ez a Timarión (Τιμαρίων οὐτοσί) egy vén szkíta (Σκύθης πρεσβύτης),¹³ régimódi (ἔξωρος) alak, akinek a filozófiához egyáltalán semmi köze (πάμπαν ἀμύητος), az sem biztos, hogy nevezhetjük-e egyáltalán embernek (εἴ γε δέον καλεῖν αὐτὸν ἄνθρωπον). Viselkedése túltesz minden elvulkultságon (ποῖαν οὐχ ὑπερβάλλον ἀπόνοιαν), legfeljebb egy elmeháborodottéhoz mérhető (τίτι τῶν ἐπὶ μωρία γνωρίμων παραβαλεῖ), de ő még a közismert bolondoknál is rosszabb,¹⁴ mert őrülségét nem elszenvedte, hanem saját maga választotta (τὴν παραφροσύνην οὐ παθὼν, ἀλλ’ ἐλόμενος), egy szó, mint száz, gyűlöletes és gyalázatos (μισητέος καὶ βδελυκτέος) fickó. Maga a mű pedig szemérmetlen színjáték (ἄκαρος δραματουργία), locsogás (ληρωδία), megháborodott és esze ment személyre valló vállalkozás (ἐμβροντήτου τοῦτ’ ἔργον καὶ παραπλήγος), ostoba iromány (τὸ δὲ ληρωδες τουτοὶ βιβλίον).

Ha a sommás értékelés kiváló okait keressük, már nem ilyen egyértelmű a helyzet. Előljáróban szögezzük le, hogy a *Timarión* szereplői nem tesznek dogmatikai kijelentéseket, és nem foglalnak állást a hitélet egyes kérdéseivel kapcsolatban sem, a szerző mindössze elmesél egy fiktív történetet, amibe az olvasó kis túlzással azt lát bele, amit akar. Annyi világosan kiderül a levélből, hogy minden, ami Akropolitész szerint a műben értékelhető, a *Timarión* első felében olvasható: a Szent Démétrios ünnep és vásár leírását, illetve a vértanú tiszteletére rendezett szertartás bemutatását mint megfelelő kiindulópontot (δεξιὰν ὡσπερὶ ταυτηνὴ ποιησάμενος ἀπαρχὴν καὶ σεμνολογίᾶς) *expressis verbis* ki is emeli. A baj tehát (nem meglepő módon) a második résszel, vagyis a címszereplő alvilágjárásával kapcsolatos. Akropolitész azonban csak ködösen, legalábbis kevésbé pontosan fogalmazza meg fenntartásait.

A *Timarión* alvilágának leírása általánosságban az antik irodalomból jól ismert alvilágotopozsokból építkezik: Hadés a föld alatt található, lejárata valamiféle szűk nyílás, határa az Acherón folyó, törhetetlen kapuját Kerberos őrzi, sötét és világos részekből áll, növényzettel sűrűn borított területe (pl. Elysion mezeje) vízben gazdag. Lakói, a holtak háborítatlanul élnek, és zavartalanul hódolnak kedvteléseiknek, miután az alvilági bírák (Aiakos és Minós) megítélték életüket, bár a földi életre jellemző vagyoni különbségek itt is megmaradnak, és az étkezés tekintetében – ez sarkalatos téma a *Timarión*ban! – kénytelenek alkalmazkodni

¹³ A „szkíta” minősítés jelenthet egyszerűen tanulatlan, műveletlen személyt is, esetleg Timarión állítólagos kappadókiai, vagyis „barbár” származására utal.

¹⁴ Akropolitész a homérosi komikus eposz címszereplőjét, a *par excellence* buta Margitést, valamint a kevésbé ismert Koroibost (itt Korybos alakban) nevesíti mint sajnálatra méltó bolondokat. Vö. Tzetzés *Hist.* IV, 836–871.

a helyi lehetőségekhez. Nyilvánvaló, hogy a *Timarión* fentebb vázolt alvilágképe és az orthodox Kónstantinos Akropolitész túlvilági étellel kapcsolatos hitvallása összeegyeztethetetlen egymással, és ez annyira magától értetődő, hogy részben akár ez is okozhatná a kritikai megjegyzések részletezésének elmaradását. Mint Akropolitész írja, a szerző szántszándékkal pogány ostobaságokat hajtogat,¹⁵ összezagyválja, ami egyáltalán nem fér össze, és kigúnyolja mindazt, aminek a pusztá gondolata is borzongást kelt (έκοντι λήρους συνείρειν Έλληνικούς και μυγνύειν όντως τὰ άμικτα και διακωμωδεΐν τὰ φρικτήν εκ μονής έμποιοϋντα τής ένθουμήςσεως). Utóbbi megállapítás valószínűleg arra vonatkozik, hogy Akropolitész szerint a *Timarión* csúfot úz a keresztények alapvető eszkatológiai tanításaiból.

A levél szövegében mindössze egyetlen konkrét kifogás szerepel: a *Timarión* alvilágában a szerző „pogány bírakat léptet fel, és az ő ítéletük alá rendeli mindazokat, akiket teremő Urunk személyesen váltott meg önnön vérével, és akiknek felajánlotta saját értékes és nagy meghívását” (παΐδας Έλλήνων δικαστὰς καθΐσαι και ύπο σφᾶς άγειν, οϋς αυτὸς ό δημιουργὸς και δεσπότης τῆ οικείῳ εξηγόρασεν αίματι και οΐς τήν τιμίαν έαυτοϋ και μεγίστην κλησιν άπεχαρισατο).¹⁶ Hogy kiket is kell pogány bírák alatt értenünk, nem egészen egyértelmű. Aiakos és Minós „pogányságához” nem fér kétség, nevük már az alvilági bíróság felé vezető úton is többször elhangzik a szereplők szájából (hagyományosan harmadik társuk, Rhadamanthys a műben nem szerepel!), és csakugyan ott ítéleznek majd mindketten a tárgyalóteremben. Hasonló a helyzet az ügy sajátos jellege miatt összehívott „orvosszakértői kollégiummal”. A négyfős bizottság (Asklépios, Hippokratész, Erasistratos és Galénos) egyik tagja sem keresztény. De vajon minek tekintsük a bíróság egyetlen bizánci tagját, Theophilos (813–842) császárt, akit smyrnai Theodóros szerint éppen azért tettek meg a testület tagjává, hogy Krisztus követői se maradjanak képviselő nélkül? Köztudott, hogy Theophilos volt az utolsó császár, akinek uralkodása alatt a képrombolás még egyszer utoljára fellángolt. Mindez nemcsak a szentképek használatának tilalmát jelentette (erről a császár 832-ben rendeletet adott ki), hanem megmutatkozott a személyi politikában (Ióánnész Grammatikos kinevezése kónstantinápolyi patriarchának), valamint a képtisztelő szerzetesség elleni kegyetlen fellépésben is. Így aztán nem csoda, hogy az utókor előtt az egyébként kiváló nevelésben részesített, nagy műveltségű Theophilos valamennyi érdemét elhomályosította ikonoklaszta meggyőződése. Mivel a képrombolás elítélése a bizánci kereszténység hivatalos álláspontja, amit előbb a második nikaiai zsinat (787) mondott ki, utóbb pedig a Theophilos halála utáni intézkedések erősítették meg, talán nem túlzás feltételeznünk, hogy Kónstantinos Akropolitész szemében Theophilos személyének megítélése csak annyiban különbözött Aiakos vagy Minós megítélésétől, amennyire egy eretneké egy pogányétól. Más szóval, ha Akropolitész ténylegesen nem is mondja ki, minden bizonnyal nehezményezte, hogy az alvilág egyetlen bizánci illetőségű bírása éppen egy képromboló lett. Főleg, ha figyelembe vesszük, hogy míg a *Timarión* a pogány bírakat és orvosokat kivétel nélkül megsemmisítő kritikában részesíti, addig Theophilost egyértelműen pozitív szereplőként ábrázolja, aki mind külső megjelenése, mind belső értékei tekintetében messze felülmúlja társait: „Theophilos nem viselt semmilyen rikító vagy színes holmit. Öltözéke egyszerű volt, és szerény, fekete ruhát hordott. Úgy hírlik, hogy uralkodása alatt is ilyen volt, megjelenésében rendkívül visszafogott és mértéktartó, ugyanakkor ítélnőképesség és a többi erény dolgában nagyon is fen-

¹⁵ A „hellén” jelző itt ókori görögöt, vagyis pogányt jelent.

¹⁶ Utóbbihoz vö. 2Pt. 1, 4: τὰ τίμια και μέγιστα ήμΐν επαγγέλιματα δεδωρήται.

séges és nagyratörő. De egyszerű külseje ellenére is kedvességet sugárzott a tekintete, az arca pedig nyájas volt és magabiztos.”¹⁷ A császár tekintélyét tovább növeli, hogy a háta mögött álló különös alak, akit Timarión először eunuchnak vél, valójában egy órangyal. Theophilost a helyes ítélet meghozatalában az ő tanácsai segítik, vagyis a *Timarión*ban egy képpromboló császár élvez isteni támogatást. De, ismétlem, Akropolitész mindezt nem mondja ki, sőt, levelében a *Timarión* egyetlen szereplőjét sem nevesíti, sem bizáncit, sem más illetőséget.

Még különösebbnek tartjuk, hogy Akropolitész egyáltalán nem teszi szóvá a műben a keresztényekre visszatérően használt „galileai” (Γαλιλαῖος) kifejezést. Emiatt ugyanis csakugyan joggal haborodhatott volna fel, mert ez az a lekicsinylő mellékértelmű jelző, amit például a pogány Iulianus császár is következetesen használt a keresztényekre – vélhetően azzal a szándékkal, hogy egy földrajzilag lokalizálható, jelentéktelen szekta hiteként tüntesse fel az egyetemes világvallást. Hogy a melléknév jelentése a *Timarión*ban is pejoratív értelmű, azt jól mutatja a samosi bölcsnek, Pythagorasnak Ióannés Italikos ellen intézett kirohanása az egyik alvilági jelenetben: „A galileaiak ruháját vetted magadra, te gyalázatos alak, mármint amit ők isteni és égi öltözéknek neveznek, és még közénk akarsz tartozni, mikor mi tudománnyal és értelemmel felfogható bölcsességgel foglalkoztunk egész életünkben? Vagy vesd le ezt a tőlünk idegen köpenyt, vagy tágulj a körünkől!” Csakhogy Akropolitész ezt a szóhasználatot sem teszi bírálata tárgyává, kritikájának tényleges tartalma tehát – a *Timarión* bármelyik szöveghelyét vagy kijelentését is vélelmezzük mögötte – konkrétumok híján megfoghatatlan marad.

Mindössze arról lenne szó, hogy a *Timarión*-féle túlvilág pogány felfogásának egyes elemei vállalhatatlanok egy hívő keresztény számára? Véleményünk szerint nem ez Akropolitész fő kifogása. A bizánci irodalom legtöbb műfaja az antikvitásból örökölt előzményeken nyugszik. Különösen igaz ez a prózai műfajokra, a történetíráásra, a szónoki beszédekre, a regényre vagy éppen a dialógusra, ahol az ókori előképek szigorú követésének igénye olyan magától értetődő, alapvető elvárás, amely még a kor beszélt nyelvtől igen távol álló attikai nyelvjárás használatát és szókincsét is elvárja a bizánci szerzőktől. Mindez jól ismert volt az iskolázott Akropolitész számára is, aki tanulmányai során maga is sokszor küszködhetett a görög mitológiai történeteken alapuló különféle szónoki gyakorlatok (*progymnasma*) megszerkesztésével, s mivel bizonyára kiválóan ismerte a görög nyelvű antik irodalmat, aligha botránkozott meg, ha a keresztény hitétől idegen, azzal össze nem férő tartalmú mű került a kezébe. Más szóval: olvasott ő már ennél rosszabbat is. Feltevésünk szerint most sem a tartalom – helyesebben *nem önmagában a tartalom* – okozhatta a felháborodását, hanem az a tény, hogy ezt a tartalmat egy *bizánci szerző* állította elő. Ami ugyanis egy pogány író esetében még bocsánatos tévedésnek minősülhet, az egy bizáncitól már megbocsáthatatlan bűn. Az Akropolitéstől kölcsönzött kifejezéssel előbbi csak „elszenvedi” (παθών), utóbbi viszont „maga választja” (ἐλόμμενος) az örültséget. A *Timarión* szerzője ugyanis ókori elődeivel ellentétben már jól ismeri a keresztény tanítást, „amely egyértelműen cáfolja a hazugságot, félreérthetetlenül megerősíti az igazságot, és úgyszólván a szemé elé tárja az igaz hit tanait azoknak, akik nem vakok” (Χριστιανισμοῦ τοῦ τὸ πᾶσι δόξας ἀριθίλως ἐλέγξαντος καὶ κρατύναντος εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ ὑπ’ ὅσιν ὡς εἰπεῖν προθέντος τὰ τῆς ὀρθῆς δόξης τοῖς μὴ τυφλώττουσιν), de mégsem keresztényként viselkedik, csak felölti a kereszténység álarcát (ἐν προσχηματι Χριστιανισμοῦ). Ennek megfelelően minden, amit ír, szándékos meghamisítása az igazságnak, márpedig éppen ez

¹⁷ A *Timarión*-idézeteket saját fordításban közöljük.

az, ami jóvátehető. Ez az oka tehát, hogy Timariónt méltán tartják szemétdombra való alaknak (ὁ ἐν καρῶς αἴσῃ δίκαιος ὢν τάπτεσθαι Τιμαρίων οὐτοσί) – legalábbis Kónstantinos Akropolitész szerint.

FÜGGELÉK

KÓNSTANTINOS AKROPOLITÉS: LEVÉL EGY ISMERETLEN BARÁTHOZ A TIMARIÓN CÍMŰ SZATIRIKUS DIALÓGUS TÁRGYÁBAN

Mivel a mű szerzője ujjhegygel belekóstolt a szónoki tanulmányokba, már amennyiben felületesen foglalkozott az ékesszólás művészetével is, a megfogalmazás módját és az attikai nyelvhasználatot olyan ügyesen elsajátította – az általános műveltségbeli hiányosságaitól most eltekintek –, amennyire egy régimódi és az itteni dolgokban tájékozatlan, a görög nyelvet éppen csak megértő közönséges alaktól telhetett; ellenben a művészetek és a tudományok között első helyre igényt tartó filozófia titkaiba, ahogy azt az ebben csak kicsit is járatos személy megítélheti, egyáltalán nem nyert beavatást, a dialógus műfajára jellemző könnyedséget pedig, márpedig ezt a műfajt a filozófusok előszeretettel gyakorolják, amennyire látom, meg sem közelítette.

Ha viszont ezzel az elméleti képzettséggel és ezzel a szónoki gyakorlattal mégis csak a szóban forgó irományra futotta, az igazat megvallva ezt a Timariónt méltán tartják szemétdombra való alaknak. Fogalmam sincs, hogy milyen megfontolásból írt ilyesmit. Talán a keresztény tanításokból akart csúfot űzni? Mert hiába kezdte a vértanúk között jól ismert Démétrios ünnepével, amivel ígéretes kiindulópontot választott és kellően emelkedett hangot ütött meg, végül szemérmetlen színjátékot – vagy nevezzük inkább locsogásnak? –, fércelt és tákolt össze. Vagy talán a pogány mitológiát akarta feleleveníteni? Ez a vállalkozás csakugyan megháborodott és eszement személyre vall: felöltve a kereszténység álarcát, amely egyértelműen cáfolja a hazugságot, félreérthetetlenül megerősíti az igazságot, és úgyszólván a személe elé tárja az igaz hit tanait azoknak, akik nem vakok, szántsándékkal pogány ostobaságokat hajtogatni, összezagyválni, ami egyáltalán nem fér össze, és kigúnyolni mindazt, aminek a pusztá gondolata is borzongást kelt.

A magam részéről szánom ezt az embert, már ha nevezhetem embernek, de közben undort is érzek, amiért annyi tanulás után és olyan istenfélő kezdést követően ilyen ostobaságokat hordott össze és hagyott az utókorra. Ami pedig azt illeti, hogy pogány bírakat léptet fel, és az ő ítéletük alá rendeli mindazokat, akiket teremtő Urunk személyesen váltott meg önnön vérével, és akiknek felajánlotta saját értékes és nagy meghívását, hát ez micsoda határtalan pimaszság? Melyik elmebeteghez hasonlítsa az ember azt, aki ilyesmire vállalkozik? Ez az alak még azokon a közismert bolondokon is jócskán túltesz, mármint Margitésen és Koryboson. Ő ugyanis szándékosan, amazok viszont akarattal ellenére kerültek ebbe az állapotba.

Ők tehát kétségkívül méltán érdemelnének szánalmat helyzetük miatt, ezt az alakot viszont, véleményem szerint, gyűlölnie kell mind a kortársainak, mind az utókorak, amiért gyalázatosnak bizonyult, és kiderült róla, hogy az örülséget nem elszenvedte, hanem saját maga választotta. Amint a könyv végére értem, rögtön az jutott eszembe, hogy tűzre vetem, nehogy még egyszer keresztény ember személe elé kerüljön. És a szándék meg is valósult volna,

ha nem akadályoz meg a beteljesítésében, amit régtől fogva szem előtt tartok, nevezetesen a hívó ember iránt tanúsított tisztelet, mely mintegy lefogva a kezem, megfékezte indulatomat, és megmentette ezt az ostoba könyvet a szerintem jól megérdemelt büntetéstől.

A magam részéről, kedves barátom, kifejtettem, hogyan vélekedem az irományról, amit nekem küldtél, most pedig szeretném megtudni, hogy mi róla a te véleményed.

BIBLIOGRÁFIA

- ALEXIOU, M. (1982–1983) Literary Subversion and the Aristocracy in Twelfth-Century Byzantium: A Stylistic Analysis of the *Timarion* (ch. 6–10). *Byzantine and Modern Greek Studies*, 8: 29–45.
- BALDWIN, B. (1984a) *Timarion*. Detroit
- BALDWIN, B. (1984b) The Authorship of the *Timarion*. *Byzantinische Zeitschrift*, 77: 233–237.
- BONDOUX, R-C. – GRÉLOIS, J-P. (2022) *Timarion ou ses infortunes*. Paris
- DELAHAYE, H. (1933) Constantini Acropolitae hagiographi Byzantini epistularum manipulus. *Analecta Bollandiana*, 51: 263–284.
- DRÄSEKE, J. (1912) Byzantinische Hadesfahrten. *Neue Jahrbücher für das klassische Altertum*, 29: 343–366.
- HUNGER, H. (1978) *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner II*. München
- KALDELLIS, A. (2014) The Emergence of Literary Fiction in Byzantium and the Paradox of Plausibility. In: ROILS, P. (ed.), *Medieval Greek Storytelling: Fictionality and Narrative in Byzantium*. Wiesbaden, 115–129.
- KRALLIS, D. (2013) Harmless Satire, Stinging Critique: Notes and Suggestions for Reading the *Timarion*. In: ANGELOV D. – SAXBY, M. (eds.), *Power and Subversion in Byzantium. Papers from the Forty-third Spring Symposium of Byzantine Studies. Birmingham, March 2010*. London – New York, 221–245.
- LIPSIĆ, J. E. (1953) Vizantijskaja satira *Timarion*. *Vizantijskij Vremennik*, 6: 357–365.
- NICOL, D. M. (1965) Constantine Acropolites: A Prosopographical Note. *Dumbarton Oaks Papers*, 19: 249–256.
- NILSSON, I. (2016) Poets and Teachers in the Underworld: From the Lucianic Katabasis to the *Timarion*. *Symbolae Osloenses*, 90: 180–204.
- ROMANO, R. (1973) Sulla possibile attribuzione del *Timarione* a Nicola Callicle. *Giornale Italiano di Filologia*, 4: 309–315.
- ROMANO, R. (1974) *Pseudo-Luciano: Timarione. Testo critico, introduzione, traduzione, commentario e lessico*. Napoli
- ROMANO, R. (1981) Per l'edizione dell'epistolario di Costantino Acropolita. *Rendiconti: Accademia di archeologia, lettere e belle arti di Napoli*, 56: 83–103.
- SKOULATOS, B. (1980) *Les personnages byzantins de l'Alexiade. Analyse prosopographique et synthèse*. Louvain
- TREU, M. (1892) Ein Kritiker des *Timarion*. *Byzantinische Zeitschrift*, 1: 361–365.
- VASILIEV, A. A. (1964) *History of the Byzantine Empire II*. Madison, Milwaukee–London

Összeférhetlenségi nyilatkozat: A szerző mint egyben szerkesztő a kézirat bírálatainak folyamatában nem vett részt.

SUMMARY

The protagonist of the satire *Timarion*, by an unknown author from the 11th or 12th century, falls into a state of suspended animation on his journey and is carried by two demons into the underworld, where he proves in a court trial that he is not dead and is allowed to return to the living. The aim of this paper is to present and interpret a short letter written two hundred years later by Constantine Acropolites, who sharply criticises the *Timarion*, without clearly presenting his objections.

Keywords: *Timarion*, Constantine Acropolites, Byzantine satire, literary criticism

Open Access. A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)

